

Syrly toslamalaryň pidalary: Yza ýol ýok

Category: Goşgular, Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 24 января, 2025

Syrly toslamalaryň pidalary: Yza ýol ýok ► 8: YZA ÝOL ÝOK

Wafaýewiň özi barada hat üsti bilen hem-de dilden aýdýan zatlary özüni hondanbärsi saýýan naçalnigiň-nazmiýanyň gulagynyň duşundan şemal ýaly geçip gidýärdi. Ol şübheli gözlerini ondan aýyrman:

– Sen sowetleriň içalysyмы? Dogryňdan gel, nähili tabşyryk bilen geldiň? – diýip, bir wagtlar ýat tutan sözlerini gaýtalaýardy.

O.Wafaýew bu ýere maksat arap gelmändigini düşündirjek bolýardy. Ol aldawyň gurbany bolandygy, türmeden gaçandygy, umuman bir topar zatlaryň başyny agyrdyp, ahyrynam rewolýusiýa garşy göreş alyp barýan «Prompartiýanyň» hatarynda durýandygy, ony hem Döwlet Syýasy Uprawleniýesi biler öýdüp gaçyp gaýdandygy barada aýdýardy. Bolmadyk zatlaryň näme peýda berjegine onuň özi hem düşünmeýärdi. O.Wafaýewde hilegärlige baş urmak meýli ozalam bardy. Şol meýliň häzir ejizlän pursatynda-da özüniň bardygyny duýduran bolmagy ahmaldy.

Emma ol deliller murtlak pyýadanyň ýüregini eredip bilmeýärdi. Ol ony tussaglykda saklamagyny dowam etdirýärdi. O.Wafaýew çygly hem tagtabitli zyndanda 27 gün ýatypdy. Onuň içini it ýyrtýardy, aýaly Annagülünň çagalary bilen bu tarapa geçmeli möhleti eýýäm dolupdy, ol bolsa olar üçin kör-köpüklük alada etmändi. Gaýry bir ýurda geçmegiň nähili kyndygyna ol şu ýerde düşünipdi. Serhetçileriň gözüne güýdüşip serhetden geçmek kyn zat dälde, yöne esasy kynçylyk geçeniňden soň başlaýan eken. Baran ýeriň bilen baglanyşygyň bolmasa, puluňam bolmasa, dat günüňe.

Bir gün garaşylmadyk wagtda naçalnik-nazmiýa O.Wafaýewi türmeden boşadyp, onuň hiç ýere gitmejekdigi barada dil haty bermegini talap edýär. Indi nirä gidersiň? Yza ýol ýok,

Eýranda bolsa nirede gizlenjek? Ol özüniň gaýtarylyp sowet häkimiýetine tabşyrylmagyndan howatyr edýärdi. Bu şäherde mundan beýläk ýaşamaga onuň gurby çatjak däldi, sebäbi hiç ýerde işlänokdy, tanyş-bilşi ýokdy, ýaşamak üçin derwaýys gerek bolan harajadam gutarypdy. Dünýäniň garny giňdir, onda gowy adamlaram bardyr diýleni hak, oňa säwlikde ýukaýürek bir pars gabat gelip, Türkmenistandan getiren ähli zatlaryny, esasanam täze ýyly paltosyny naçalnige sowgat bermegi maslahat berýär. Ol hem edil maslahat berlişi ýaly edýär. Şondan soň naçalnik onuň eline ynamdar adam diýen kepilnama berip, nirä gidesi gelse gidip biljekdigini aýdýar.

0. Wafaýew şol wagtyň özünde Büjnürde tarap ugraýar, ol ýerde onuň gonalga hem-de edeni ugur alsa işe ýerleşäýmegem mümkindi. Büjnürde baryp ol Annamuhammet Çig diýen bir adamy tapýar. Ol adam diýseň ýaňrady, bu keleşewräk adam özüni akyl agajynyň çürbaşyna çykan adam hasap edýärdi. Belki, şonuň üçinem oňa «Çig» lakamy berlendir. Wafaýew onuň bilen tanşan badyna ol bitirýän işleri barada söhbet açyp öwünmäge başlapdy. Annamuhammet Çig Parižde çykarylýan «Ýaş Türküstan» atly emigrantlaryň žurnalyny Eýranda ýaýradýandygyny, birnäçelerini Türkmenistana iberýändigini gürrüň berýärdi, soňundan bolsa Merkezi Parižde bolan «Türküstan Milli Istiklal» guramasynyň agzasydygyny aýdyp, özüniň agzalyk biletini görkezýärdi. (Ol gurama Mustafa Çokaýew ýolbaşçylyk edýärdi, onuň Maşatdaky filialyna bolsa özbek Müfti Sadretdin ýolbaşçylyk edýärdi). Annamuhammet Çig Mustafa Çokaýew bilen ýakyn gatnaşygynyň bardygyny magtaýardy, guramany öwüp arşa çykarýardy, Wafaýewiň şol gurama girmegini haýyş edip ýalbarýardy. Gurama girmek üçin Maşatdaky Sadretdini görmegi maslahat berýärdi. Wafaýew türkmen çöllügindäki ýomutlaryň arasyna barmak üçün taýýarlyk görýändigini, ol ýerde adamlaryň oňa garaşýandygyny bahana edinip, onuň erjellik bilen edýän haýyşlaryndan sypjak bolýardy. Ýöne her näme edenem bolsa, Maşada hat ýazmaly bolupdy.

Büjnürt Wafaýewiň tamasyny ödemändi, ol bu ýerden degerli goldaw tapyp bilmändi. Onuň alyp gaýdan adreslerem birwagtlar alan bolany sebäpli ol adreslerde tanyşlarynyň birinem

tapmandy. Keleşewräk Annamuhammet Çig bilen iş salyşmagam onuň göwnüne makul däldi. Bular ýaly içinde syr saklap bilmeýän adamlaryň köplenç halatlarda iki hojaýynyň hyzmatkäri bolýandygy baradaky pikir Wafaýewiň kellesine gelen badyna ikerjiňlenmän Jargelana tarap ýola düşüpdi. Ol ýerde-de saklanman Küm methowzuň ýanynda ýerleşýän Omçaly diýen türkmen obasyna gitmegi niýetine düwüpdi. Sebäbi ol obada Nury ahun diýen tanyş adam ýaşaýardy. Wafaýew onuň bilen rewolýusiýadanam öň ýakyn tanyşdy.

«Donuň täzesi, dostuň könesi» diýlip ýöne ýere aýdylmandyr. Orazmämmed Wafaýewiň Nury ahuna bil baglamak bolar diýen tamasy bardy. Tama edişi ýaly hem bolup çykyppy. Hormatly din wekili oňa öýde sapak berýän mugallym bolmagy teklip etdi. Wafaýew bu myhmansöýer öýde laýyk bir ýyl üç aý bolup, hojaýynyň köp sanly çagalaryna taryhy, edebiyaty, Gurhany öwretdi. Eýranda halanmaýanam bolsa, ol çagalara latynlaşdyrylan elipbiýi hem öwredipdi. Şol döwürlerde bolsa Türkmenistan şol elipbiýe geçmäge taýýarlyk görýärdi.

O.Wafaýew Omçaly obasynda ýaşap ýören mahallary häli-şindi Astrabada, esasanam Kümüşdepä gidýärdi. Nury ahunyň uly ogly Täçmuhammediň öýünde myhmançylykda bolup, welaýatyň türkmenleri bilen tanyşýardy.

1931-nji ýylyň tomsunda çarwadarlaryň, daýhanlaryň basmaçylar hereketi diýlip atlandyrylan gozgalaný başlapdy. Edil şol döwürde-de O.Wafaýew Sadretдиниň iberen ikinji hatyny alypdy. Sadretdin ony Maşada çagyryýardy, Mustafa Çokaýewiň adyndan onuň terjimehalyny hem-de bu ýere gaçyp gelmegine nämäniň sebäp bolandygyny aýtmagy haýyş edýärdi. Orazmämmed Wafaýew onuň hatyna jogap beripdi, ýöne Maşada gitmekden saklanypdy. Ol häzirki wagtda öz watany demirgazyk Türkmenistana ýakynrak ýerde bolanyny kem görenokdy. Sebäbi ol wagtlarda Türkmenistanyň demirgazygynda kolhoz gurluşygyna garşy çykan çarwadarlar, daýhanlar Gyzyl Goşunyň hem-de çekistleriň otrýadlarynyň oklaryndan heläk bolýardylar.

Ol günler türkmen sährasynda asudalyk ýokdy. Bu ýerde, Kümüşdepede hem gozgalançylara kömek bermek üçin otrýadlar düzülýärdi. Annageldi Aga, Hakmyrat hem-de onuň ogly Geldi

Mämmet öz düzdn otrýadlary bilen rewolýusiýadan öň Herrikgala obasyny dolandyran, asly çeltek taýpasyndan bolab Kuly Arçynyň ýanyna, Garaguma tarap ýola düşüpdiler.

Gozgalaňyň sarsgyny respublikanyň köp etrabyna ýetipdi. Öz-özünden möwç alan ýarymguramaçylykly bu gozgalaňyň turmagyna totalitar düzgüniň kolhoz gurluşygynda meýletinlik formany ulanman, güýje daýanyp, zorluk etmegi, soňam ýerli ilatyň diňe baýlaryny hem-de çarwalarynu kulaklyga çekmän, eýsem orta daýhanlary, hatda garyplary hem kulaklyga çekip jeza berip başlamagy sebäp bolupdy.

Daşary ýurtlaryň ýörite gulluklarynyň üpjünçiliginde bolup, sowet häkimiýetiniň garşysyna ýykgynçylykly iş alyp barýan emigrantlaryň merkezleri hem bu herekete bipolar garap durmandylar. Olar basmaçy otrýadlaryny ýarag bilen üpjün etmäge hem-de Sowet häkimiýetiniň alyp barýan nädogry syýasatyny näletleýän düşünjäni ähli ýurtlara ýaýratmaga jantenleri bilen ýapşýardylar. Daşary ýurtlaryň syýasatçylary, mydama bolşy ýaly, türkmen halkyny halanokdylar, ýigrenenokdylar, olaryň başyna düşen bela begenenokdylaram, gynananokdylaram, olar diňe bir zady, öz bähbitlerini bilýärdiler. Bu işde «Türküstan milli komitetiniň» başlygy Mustafa Çokaýewiň çykaran emigrantlar žurnaly «Ýaş Türküstan» uly rol oýnapdy. «Türküstan milli komiteti» ikinji jahan urşy döwründe gitler Germaniýasynyň döwlet dolandyryjylary bilen aktiw aragatnaşyk saklaýardy.

Orazmämmet Wafaýewde gyzmalyk, göçgünlilik häsiýeti bolany üçin birnäçe gezek Türkmenistana gitmäge hyýal edipdi. Bir gezek gozgalaňçylara kömek bermek üçin ugrajak bolup duran basmaçylar otrýadynyň serdary oňa bile gitmegi teklip edipdi. Emma onuň ýaşy bir çene ýetendigi sebäpli seresaplylyk gyzmalykdan rüstem gelip, ol ýerde birden çekistleriň toruna düşäýmäýij diýen howatyr ony alyp galyppy. Ýöne Wafaýew ol ýerde galsa-da göwni bärdedi, «Balykçy» lakamy bilen goşgular ýazyp, olary halk köpçüligine ýaýradýardy. Onuň «Hakykat ýolunda ejir çekip Balkanda ölenlere» bagyşlap ýazan goşgusyna saz düzüp ähli ýerde, esasanam Türkmensährada aýdym edip aýdýardylar. Gören-eşidenleriň aýtmagyna görä, bagşy ol aýdymy

ýerine ýetirende diňleýjiler saklanyp bilmäm aglaýar eken. Diňleýjileriň aglamagyna goşgudaky duýguly setirleriň ýüreklere ornamagy bir sebäp bolýan bolsa, onda onuň ikinji sebäbi hiç kime hiç zat diýmän öz gara gününü kowalap ýören kiçijik halkyň üstüne bela-beteriň gelip, gül ýüzli ýigitleriň münlerçesiniň gyrgyna berlendigini ýatladyp duranlygy bolsa gerek. Goşgynyň tagaşyksyz terjimesini okanyňda, derňew işlerini alyp barýanlar ol goşgudan syýasy many gözlän bolsalar gerek diýen pikir kelläňe gelyär. Hakykatda bolsa, Garagumda bigünä ganlaryň dökülen wagty Wafaýew ol ýerden uzakdady ahyryn. Asyl nusgasyny bütewiligine tapmak kyn bolan goşgyny okyjylara hödürlemegi makul bildim.

*Eý musulman, sen gulak sal ähli-yslam halyna,
Din üçin murtutlaryň garşy çykyldy ýoluna,
Kapyr ähli ýygnanyp, kast etdi jan-u malyna,
Hak üçin dawa edenler, bolsun Alla ýaryňyz.*

Balkan ähli birigip, din gylyjyn galdyrdylar,
Goç ýigitler at salyp, murtutlary öldürdiler,
Ähli-yslam şöwketin kapyrlara bildirdiler,
Parz üçin dawa edenler, bolsun Alla ýaryňyz.

Köp ýigit kaza bolup, agla, şehitdir ol ölen,
Topuly, algyr kimin ol Hakmyratdyr at salan,
Şiri-Ýezdan täk bolup hem öldi batyrlyk bilen,
Din üçin dawa edenler, bolsun Alla ýaryňyz.

Gije daň wagtynda men düýşümde gördüm öldügiň,
Kapyryň ganyn döküp, ahyr şehit hem boldugyň,
Mäliki-Aždar kimin murtutlara at saldygyň,
Il üçin dawa edenler, bolsun Alla ýaryňyz.

Hajy Arazdyr saňa ýoldaş, at salyp kapyr ýykan,
Din üçin dawa edip, murtutlara garşy çykan,
Birnäçe zalymlaryň boýnun burup, ganyn döken,
Şeýle ýoldaşlar bilen hem bolsun Alla ýaryňyz.

Köp musulman aglaşyp, asmana çykdy nalasy,

Din üçin şehit bolup, ýesir bolandyr balasy,
Adyna yslam dakyp, möwlasyn öldir kölesi,
Goç ýigitler, at salyň siz, bolsun Alla ýaryňyz.

Oglumyz kapyr bolup, gyzlar haýany atdylar,
Dini-yslam ýoluny stol üçin satdylar,
Medresäni, metjidi murtutlara jaý etdiler,
Şol üçin dawa edenler, bolsun Alla ýaryňyz.

Yşbu gün matam tutup, dünýä ýüzi gan aglaýar,
Ähli yslam ýas çekip, bagryn-jigerin daglaýar,
Türkmeniň murtutlary namys satyp, keýp çaglaýar,
Zalymyň ganyn dökenler, bolsun Alla ýaryňyz.

Ol Çagyl atly guýy doldy şehitler ganyna,
Külli ynsan eňreşip ýygnaldy Doňra ýanyna,
Atylan gülleleriň hiç kim ýetişmez sanyna,
Balasyndan aýrylanlar, bolsun Alla ýaryňyz.

Ol Eziz Alla kelamuň hak diýip dawa eden,
Topulup, ganlar saçyp, maksat-myradyna ýeten,
Öldüren kazy bolar, ölse, şehit harba giden,
Din-şerigat diýp ölenler, bolsun Alla ýaryňyz.

Eý, haýasyz şpion, diniň satansyň pul diýip,
Beýle sen haýyn watansyz ili-halkyndan doýup,
Baş bolup, yslam gyrdyrdyň neneň sen göz gyýyp,
Haýyna garşy çykanlar, bolsun Alla ýaryňyz.

Bomba partlap, çaň turup, gopdy beýik bir zenzele,
Maýa-köşek bozlaşyp, asmana çykdy welwele,
Mäleşip owlak-guzy arşa ýetendir gulgula,
Toplara göwsün gerenler, bolsun Alla ýaryňyz.

Ol aýal, oglan-uşak duşmany suwsap bardylar,
Aglaşup jabr-u sütem kapyr golundan gördüler,
Toplaýyp goýun kimin gyzgyn howada sürdüler,
Delmirip suwsap ölenler, bolsun Alla ýaryňyz.

Garşylaşdy ol goçaklar, atlanyp göwsün gerip,
Köp ýigit şehit bolandyr, aldanyp özi baryp,
Ol ýetimler aglaşýar, ýalňyz Hudaga ýalbaryp,
Ýňräşyp ahlar çekenler, bolsun Alla ýaryňyz.

Ol Bekeş ogly Omar at saldy arslan dek bolup,
Tä kyýamat at goýandyr, özi armansyz ölüp,
Ähli gyrgyz jem bolup, namys çekendir öwç alyp,
Hem Enes hem-de Beketmer, bolsun Alla ýaryňyz.

Jar çekildi äleme, yslam üçin toý tutdular,
Segredip atlar çapyp maksat-myrada ýetdiler,
Ol gazak-gyrgyz, ýomut namys edip hary etdiler,
Pürküzip ganlar dökenler, bolsun Alla ýaryňyz.

Eý, Huda-ýa; dem-ýezel, yslamy etmäwer zelil,
Aglaşan mazlumlara sen rehim kylgyl, eý Jelil,
Ymmatynyň Şafygydyr hem Muhammet, ol Halyl,
Enbiýalar hem weýanlar, bolsun Alla ýaryňyz.

Balasyndan aýrylan aglar, Araz ibni Wefa,
Milletim diýp dalaşyp men, çekmişem jebr-u-jeza,
Watanymdan aýra düşdüm, görmedim zowk-u safa,
Eý, musulman türkmen ähli, bolsun Alla ýaryňyz.

Aradan birneme wagt geçeninden soň bu goşgy «Türkmen Azatlygy» guramanyň gaýybana agzasy hasap edilýän Wafaýewi milletçilikde, rewolýusiýa garşy göreş alyp barmakda aýyplamak üçin uly tutaryk bolupdy.

Göwnüme bolmasa, Wafaýewiň şol goşgusy esasynda aýdylýan aýdym häzirki döwürde-de günbatar türkmen sährasynda, Balkan daglarynyň eteklerinde aýdylýan ýaly bolup dur...

Orazmämet Wafaýew serhetden geçip parslaryň arasynda ýaşap başlaly bäre häli-şindi öz maşgalasyny, ýakyn dost-ýarlaryny ýatlaýardy. Ol entek çagalykdan bäre tirkeşip ýören ýakyn dosty Muhammet Geldiýewiň aradan çykandygyny eşitmändi. Ol Muhammet bilen Kaspiniň kenarynda bile önüp-ösen, bile hem medresä gatnapdy. Soň-soňlar pikirdeş bolupdylar, bir döwüm

çöregi paýlaşypdylar, birek-birege hemaýat beripdiler, birek-birege söýget bolupdylar. Orazmämet metbugat tarapyndan uly urgulara sezewar edilen mahalynda Muhammet ol urgularyň birnäçelerini öz üstüne alypdy. Olar serhetden hem bile geçmelidiler. Emma Muhammet belleşilen ýere baryp bilmändi. Onuň belleşilen ýere näme üçin barmandygyny Orazmämet häzirem bilenokdy.

Orazmämet öz dogduk depesinden uzak bolmadyk ýerde, Kaspi deňziniň Maňgyslak kenarynda önüp-ösen Kümüşaly Böriýewi mähir bilen ýatlaýardy. Orazmämet işden çykarylyp, durmuşyň agyr günleri i başyndan geçirýän wagtlarynda Türkmen döwlet neşirýatyna ýolbaşçylyk edýän K. Böriýew oňa hemaýatkärlik goluny uzadyp, çagalaryna çörek bolar ýaly terjime işlerini berýärdi. Wafaýew serhetden geçmeziniň öňüsyrasynda Jon Ridiň «Dünýäni sarsdyran on gün» atly kitabyňy terjime etmäge başlapdy, gonoraryň hasabyna neşirýatdan 300 manat awans hem alypdy. Ýöne ol başlan işini tamamlamaga ýetişmändi. Ol serhetden geçmek üçin öýden çykmazynyň öň ýanynda ol pullary aýaly Annagüle berip, neşirýata gowşurmalydygyny berk tabşyrypdy.

Bir gezek Orazmämet dosty Kümüşalydan özüniň goşgular ýyggyndysyny okap bermegi haýyş edipdi. Ol onuň goşgular ýyggyndysyny okap degerli maslahatlar beripdi. Şonda Kümüşalynyň bir belligi, has dogrusy, bir düzedişi onuň göwnüne ýaramadyk hem bolsa, dawalaşyp durmandy. Ýöne kalligrafiýa taýdan örän owadan ýazylan hatlar bilen «milli galkynyş bilime tarap gadam urýar» diýen sözlere girizen düzedişiniň sebäbini sorapdy. Şonda Kümüşaly Böriýew:

– Sen näme, üstüne öňki ýüklenýän yükleri az görýärmiň? «Milli galkynyş» diýen sözleriň «işçi zähmetkeşler» ýa-da «proletarlar» diýen sözler bilen ornuny çalyssaň, seniň berjek bolýan pikiriň berilmese-de, onda jenaýat ýokuntgyly sözler-ä bolmaz-da – diýipdi.

Onda-da oňa aýyp bary yüklenipdi, ol «Halk duşmany» hasap edilip başlanypdy. Eger ýagdaý şeýle bolmasa, ol ýurduny taşlap gaçyp gitmezdi ahyryn. Wafaýewiň garşysyna häkimiýet çykyş edip ugransoň, ozal oňa bahyllyk bilen garaýan

«dostlary» hem onuň garsysyna çykyş edip başlapdylar. Nätjek, ýörelgäniň ugry şol tarapa-da. «Hudaý urany pygamber hasasy bilen dürter» diýlip ýöne ýere aýdylmandyr.

«Eýran tarapdan jülgäni syryp gelýän gije şemaly ol ýerden gülleriň ysyny getirýärdi. Giden daglaryň nirededir bir ýerinde ýalňyz saýraýan guşuň sesem kesilipdi, ýöne daşlary ýalap akyp ýatan derýa welin, gije diýmän, gündiz diýmän şol akyp ýatyrdy...»

Orazmämmed ýadynda galan şu setirleri haýsy kitapdan okandygyny ýadyna saljak bolup gözünü ýumup pikir edýärdi. Ol setirleri kim ýazdyka... Ol bu setirleri Aşgabatda bolan wagtly, hatda serhetden geçmeziniň öňüsyrasynda hem ýatlapdy. Indi bolsa gül ysy gelýän şol ýurt ony irizipdi. Indi aýalynyň, çagalarynyň, dost-ýarlarynyň galan ýeri bolan mähriban watany Türkmenistan tarapdan gelýän asuda şemal onuň ýüzüni sypap geçýärdi. Wagtal-wagtal çagalary, öýi, dogduk depesi ýadyna düşende özüne orun tapyp bilenokdy. Bu jebri çekip-çydamaga güýji ýetmez öýdüp howatyr edýärdi. Bu agyr gussa gije başyndan inende daňyň basymrak atmagyny arzuw edýärdi, bu gussa gündiz başyndan inende garaňky düşerine howlugýardy. Gije bilen gündiz hiç bir zada ähmiýet bermäbln orunlaryny çalşyp durdular. Onuň bolsa edip bilýän alajy ýokdy.

Onuň Eýrana geçene 15 aý bolupdy. Emma özbaşyna öýi-öwzaram ýokdy, rehimdar Nury ahun oňa goldaw bermek üçin öý mugallymy hökmünde saklap ýördi. Güýzüň başynda onuň çagalaram esasy okuwlaryny dowam etmek üçin dürli ýerlere gidýärdiler. Birnäçeleri Tährana gitse, birnäçeleri Stambula gidýärdi.

Öz maşgalaňy bu ýere getirmek barada asla pikir hem eder ýaly däldi. Sebäbi onuň üçin hysyrdylardan başga kän pul gerekdi. Ol pullary nireden aljak? Hatda onuň öz egnindäki eşikleriniň hem sary gaçypdy. Gyş pasly gapydan garap durdy. Her niçigem bolsa, Nury ahun oňa öz geýýän donuny beripdi, onuň ogly Täçmuhammet bolsa, aýakgap bilen beýleki eşikleri beripdi. Näme etmeli? Mundan beýläk nähili ýaşamaly? Ýa-da maşgalaň bilen araňy ömürlük üzäýmelimi? Belki, öýe dolanyp barmalydyr? Baryp boýun synmalydyr? Egilen baş kesilýän däldir... Ol söz

diñe nakylda şeýle diýilýärdi, hakykatda bolsa kesilýärdi.
Onda-da nähili kesilýärdi... Taryhy makalalar